

Věčná témata ve starověkých literaturách

Naši společnou cestu dějinami literatury začneme u nejstarších dochovaných literárních památek; souhrnně je označujeme termínem literatura starověká. Začátek starověku klademe do doby, kdy se objevilo v dané kultuře písmo. Ty nejstarší literární texty jsou tedy doloženy z doby cca 4 000 př. n. l., od naší doby vzdálené zhruba 6 000 let. Konec starověku klademe s menší jistotou do období stěhování národů a expanze arabského islámu, kdy padly dvě mohutné starověké říše – koncem 5. stol. (476) říše západořímská, v polovině 7. stol. říše perská.

Z toho vyplývají dvě důležité věci, kterých bychom si měli být vědomi:

a) První písemně zaznamenávaná literatura se nezrodila náhle; předcházela jí dlouhá staletí a možná tisíciletí ústního předávání příběhů, písní, výkladů apod. První psaná literární díla představují jen pozdější záznam původně ústně předávaných děl. Z toho důvodu existují v mnoha různých verzích, obsahují řadu různých starých vrstev a jsou anonymní (neznáme jejich autory).
b) Z tak dlouhého období (téměř 5 tisíciletí) se velmi obtížně vybírá. Zvolili jsme ukázky tak, aby kapitola dávala základní představu o literatuře ve třech hlavních civilizačních okruzích: na Blízkém východě (blízkovýchodní památky představují zároveň začátek světové literatury vůbec), v Indii a Číně, v antickém Řecku a Římě.

Kromě těchto oblastí se ovšem příběhy vyprávěly a písně zpívaly i jinde, ale nezapisovaly se. Pokud je tedy dnes známe, jde až o velmi pozdní, často novověké zápisy a doba jejich vzniku je nejistá. Proto se do starověkých literatur nezařazují. S některými z nich jsme se již setkali a setkáváme při čtení světových mýtů.

A teď si položíme důležitou otázku. Proč se máme tak starými texty vůbec zabývat, co nás na nich může zajímat? Důvodů může být víc.

Jedna věc je ale skutečně fascinující – ukazuje se, že lidé od nejstarších časů až do dneška strhují stále stejná témata: svoboda, čest, odvaha, láska, oběť pro blízké. Od nich odvozují smysl svého života, jimi měří jeho kvalitu, za ně jsou ochotni bojovat, vítězit a také umírat. A ještě jedno důležité téma stojí na samém počátku světové literatury a trvá dodnes. Je to vlastně téma podvojně – smrt a touha po jejím překonání, po nesmrtelnosti. S tímto tématem učiníme také my první krok.

Mezopotámie, Izrael a Egypt

Nejstarší doposud známá literární díla jsou zachovaná z 26. stol. př. n. l. Jsou psána sumersky na hliněných destičkách klínovým písmem. Jsou mezi nimi mýty, přísloví, bajky, hádanky, žalozpěvy a další typy textů. Nejznámější z těchto památek je Epos o Gilgamešovi – příběh o životě polobožského krále města Uruku¹, který si s bolestí uvědomil svou lidskou smrtelnost poté, co mu zemřel přítel Enkidu, a hledal proti ní lék. Ukázka je ze samého závěru eposu, kdy se po dlouhém putování za nesmrtelností dostal k moudrému Utnapištimovi a jeho ženě.

Gilgamešovo putování za nesmrtelností

Žena jeho praví Utnapištimu² vzdálenému:
„Gilgameš přišel sem znaven a vyčerpán,
co jsi mu dal, dřív než se do země své vrátí?“

Utnapištim praví Gilgamešovi:
„Gilgameši, tys přišel sem znaven a vyčerpán,
co jsem ti dal, dřív než se do země své vrátíš?
Odhalím ti, Gilgameši, slovo skryté,
o tajemství bohů ti povím.
Je jedna rostlina, má kořen jak trnitý keř,
trn její jak ostružiník tě do ruky bodne,
jestliže rostliny té se zmocníš, nalezneš život.“

Když to Gilgameš uslyšel, otevřel průduch v zemi,
k nohám si přivázal těžké kameny,
stáhly ho do Apsú, sídla boha Ey.
Zmocnil se rostliny, i když ho do rukou bodla,
odřízl těžké kameny z nohou,
moře ho vyvrhlo na břeh.

Gilgameš praví převozníku Uršanabimu:
„Uršanabi, rostlina ta je odměnou
za moji svízele,
skrže ni člověk dosáhne života.
Odnesu ji do Uruku hrazeného,
jíst ji dám starci a sám rostlinu okusím.
Jmenuje se ‚omládl stařec‘.
Já jísti ji budu a vrátím se do svého mládí.“

Po dvaceti mílích sousto uždibli,
po třiceti mílích si nocleh připravili.
Tu spatřil Gilgameš studnu
s chladivou vodou,
sestoupil k ní, aby se ve vodě umyl.
Ucítil had vůni té rostliny,
potichu vylezl ven a rostlinu odnes;
a když se vracel, svlékl se z kůže.
Tehdy Gilgameš usedl a rozplakal se,
po tváři slzy mu stékaly,
Uršanabiho, převozníka, za ruce uchopil.
„Pro koho, Uršanabi, jsou znaveny mé paže,
pro koho se prolévá mého srdce krev?“

Gilgameš se lvem,
8. stol. př. n. l., Asýrie

Epos
o Gilgamešovi,
tabulka 11:
Příběh povodní
(Britské muzeum
v Londýně)

Část eposu o Gilgamešovi vypráví kapitán Picard v epizodě Darmok seriálu Star Trek. Zjisti, proč ji vypráví, které další starověké dílo se v této epizodě vyskytuje a z jakého důvodu.

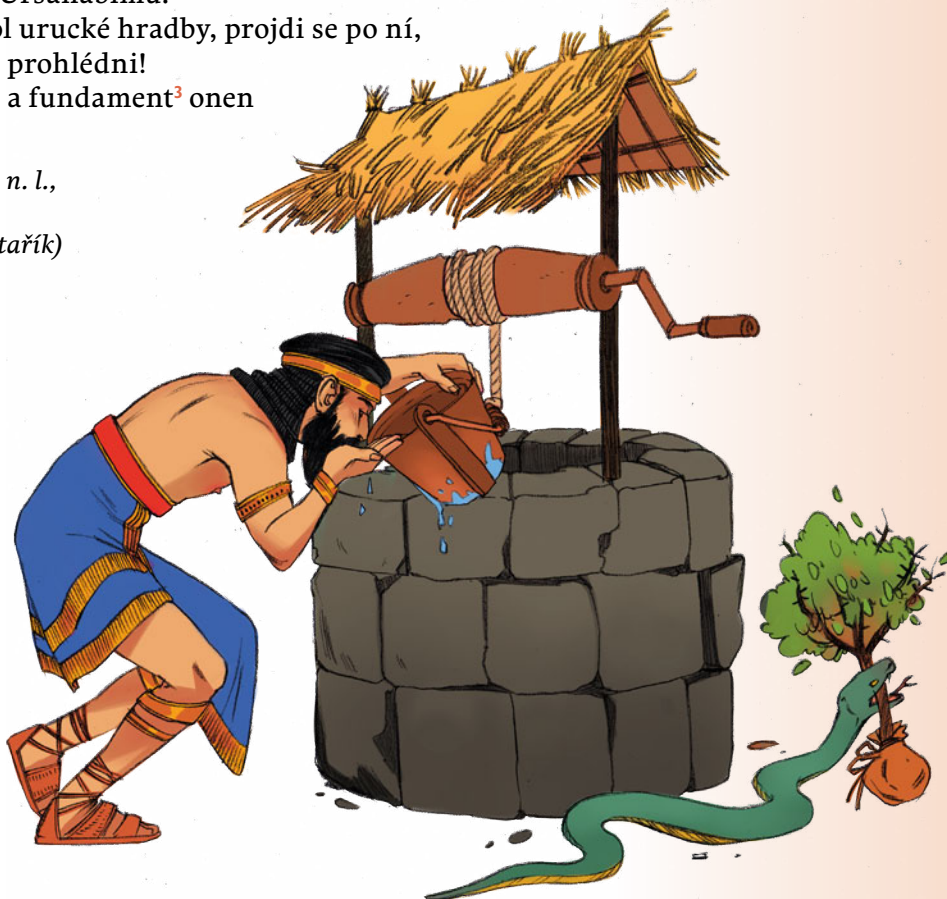
- ¹ Uruk – sumerské město osídlené už ve 4. tisíciletí př. n. l., na území dnešního Iráku
- ² Utnapištim – člověk, který přežil v lodi potopu (jako biblický Noe) a byl povýšen mezi bohy, Gilgameš u něj hledá radu, jak se stát nesmrtelným. Součástí eposu je i Utnapištimovo vyprávění o potopě
- ³ fundament – zde základy hradeb

Sobě jsem nic dobrého neučinil,
to zeměplazu jsem dobro prokázal.
Co nyní najít mám, abych se vyznamenal?
Chtěl bych se vrátit a člun u břehu zanechat!“
Po dvaceti mílích sousto uždibli,
po třiceti mílích si nocleh připravili,
až přišli do nitra Uruku hrazeného.

Připomeň si, kdo a kdy
rozluštil klínové písmo.

Gilgameš praví převozníku Uršanabimu:
„Vystup, Uršanabi, na vrchol urucké hradby, projdi se po ní,
prozkoumej základ, cihlu si prohlédni!
Cožpak to cihla pálená není a fundament³ onen
nekladlo mudrců sedm?“

*Epos o Gilgamešovi (asi 1700 př. n. l.,
překlad Jiří Prosecký,
Blahoslav Hruška a Marek Rychtařík)*

Otázky a úkoly

- 1 Uspěl Gilgameš při hledání nesmrtelnosti, nebo ne?
Jak to sám prožívá? Udělal nějakou chybu?
- 2 Najdi v textu verše, které se opakují, a vysvětli, čemu slouží jejich opakování.
- 3 Porovnej úlohu hada v tomto textu se stejným motivem v biblickém vyprávění o prvních lidech.
- 4 Na konci příběhu se zmiňují hradby města Uruku, o jejichž vystavění se Gilgameš zasloužil.
Proč myslíš, že příběh o hledání nesmrtelnosti končí právě takto? Jak by mohla Gilgamešova slova pokračovat?
- 5 Vyjádři, jaké pocity a prožitky asi měl Gilgameš v různých fázích svého hledání a putování: když žena Utnapištima vyzvala, aby dal Gilgamešovi dárek, když mu Utnapištím popsal rostlinu nesmrtelnosti, když Gilgameš rostlinu našel, utrl, odnesl, když přišel ke studni, když zjistil, že rostlinu odnesl had, když se dostal k Uruku.
- 6 Objevuje se v první knize Bible také motiv smrti a nesmrtelnosti? V čem je jeho zpracování podobné tomu v Eposu o Gilgamešovi, případně odlišné?
- 7 Proč je podle tebe hlavním tématem nejstaršího literárního textu právě hledání nesmrtelnosti?

Hledání souvislostí

- Příběh o potopě se kromě Eposu o Gilgamešovi vyskytuje i v Bibli, je součástí starých řeckých mýtů, setkáváme se s ním i v Indii a jihoamerických bájích. Najdi alespoň dva takové příběhy a porovnej je.

Ozvěny realismu

Rozhoduje se o Vaškově budoucnosti

Vašek Karas je malý chlapec, který po smrti maminky odjede společně s otcem, zedníkem, do ciziny za prací. Pro Karase staršího však už není v zednické profesi práce, Vašek se najednou ocitá s otcem u cirkusu. V ukázce uvažuje Vaškův otec o budoucnosti svého syna.

„Vy jste, chlapci, všichni moc hodní,“ odpovídal Karas v rozpacích, „a já vám do smrti nezapomenu, jak mě tuhle Kerholec vytáhl z bryndy¹ a jak vy druzí jste mě i Vaška tady přijali. Při tom při všem o mne dohromady nejde. Já už jsem si to v hlavě srovnal, že jsem místo u Milnerovy party u Kerholcovy. Ouplně² jedno mi to taky není, to zas vám nebudu hrát žádnou komedii. To z vás žádnéj neví, jak je to radost, vzít pěknou zvonivou cihlu do ruky, povážít si ji a posadit ji pěkně mezi druhé a koukat, jak z toho roste jiným lidem bydlení. Karlík Kerholec mi vyložil, jak je to fortelná³ a hezká věc, vytáhnout v pár minutách celý stan do výše, aby za dvě hodiny už v něm mohlo být představení, a pak to zas za pár minut rozebrat. To já tedy uznávám a těším se na to, ale vodpusťte, že mi řemeslo zůstane řemeslo a že vždycky budu s lítostí koukat na zedníky, když zdí dům a dělají takovou bytelnou práci natrvalo.“

„Hele,“ řekl Vosátka, „vévoda z Malty se vyvyšuje nad pány de Maringottes.“

„Kuš, seržáne,“ zakročil Kerholec, „a ty, Anton, mluv. Tady musí být všechno jasné.“

„Povídám jen,“ načal znovu Karas, „že o mne nejde. Ale o co jde, je tuhle Vašíček. U něho to znamená teprve celej život, že ano. A to je na mne zatracená odpovědnost, esli mám, esli můžu, esli smím z něho udělat komedianta. Dyk to dítě nepatří jenom mně, dyk je taky Márinčino, a z tý stránky je to jedno, jestli je rodička mrtvá, nárok na dítě má a ten nárok jde skrze mé vědomí. My jsme, pravda, nikdy nemluvili o tom, co z toho bude. Co by taky mohlo být: zedník jako táta. Dyby šlo o cokoli jinýho, ale jak já mám přijít jednou do vesnice a říct sousedům: Vodpusťte, lidi, ale já se dal k cirkusu a z Vašíčka jsem udělal komedianta. To je na mne moc těžký rozhodování, to já nemůžu, vodpusťte, přátelé, to já opravdu jen tak nemůžu. Dyby to byla nějaká živnost, nějaký řemeslo...“

„Milí přátelé,“ ujal se důrazně slova Bureš, aby zarazil nějakou štiplavou poznámku Vosátkovu, „dovolte mi, abych vaším jménem projevil našemu drahému krajanu plné uznání za to, že s takovou vážností pojímá své povinnosti otcovské. Básník praví: Blah, kdo pěstoval své vlasti jednu růži, jeden štěp. Ale, drahý Šumavane, nesmíš zapomenout, že co tě nejvíce trápí, jsou vlastně předsudky, pošetilé předsudky lidské společnosti proti těm, kteří vědomě se vytrhli z jejího lživého prostředí. Dovoláváš se rodné vsi a sousedů v ní. Ale tvá horská vesnice uživí jen hrstku svých rodáků a ostatní musí za chlebem do ciziny. Pokud mohou, vydělávají si jej svým řemeslem. Řemeslo má zlaté dno, ale někdy je to dno jen ze zlatých drátků jako řešeto a moc blaha ti neuchová. Co děláš potom, ctěný vlastenče? Všecko, co jen dovedeš, a řemeslo pověšíš na hřebíček. I na trubku troubíš, aby ses uživil, a to už, pane, není žádné řemeslo, to už je frajkumšt⁴ zrovna tak jako umění, kterému se má vyučit

Eduard Bass (1888–1946) – spisovatel, novinář, zpěvák, herec (kabaretér, působil v kabaretu Červená sedma). Pracoval také v redakci *Lidových novin*, společně s Karlem Čapkem. Bass se literárně proslavil knížkou pro děti *Klapzubova jedenáctka* (1922). Je to sportovní pohádka o fotbalovém mužstvu, které tvoří jedenáct bratří.

Eduard Bass

Cirkus Humberto (1941) je román z prostředí cirkusu a varieté, zobrazuje osudy lidí celoživotně spjatých s cirkusovým prostředím a manéží.

Fotografie z televizního seriálu (1988)

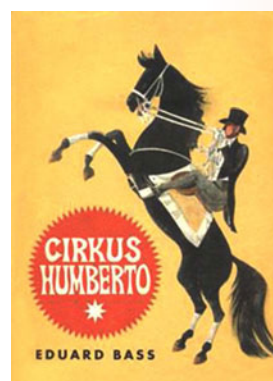
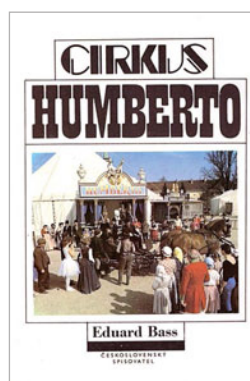
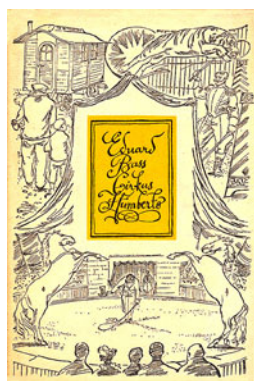
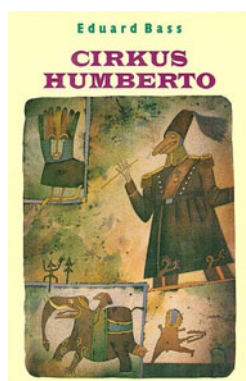
Fotografie ze
soudobého
cirkusového prostředí

Vašíček. Uvaž, příteli drahý, že ti nedoporučujeme, aby se z Vaška stal tulák a dareba, my ti naopak radíme, abys ho dal řádně vyučit až do mistrovství, protože pak to právě nebude žádný fušer⁵ nebo darmošlap. A kdybys měl z toho všeho špatné zkušenosti, vždycky ještě může vypřáhnout a jít za tvou zedničinou. Čas tu neztratí. Číst, psát a počítat ho tu naučím a ostatního tu pochytí víc než v kterékoli škole.“

Eduard Bass, *Cirkus Humberto* (1941)

Otázky a úkoly

- 1 V ukázce se píše, že Kerholec Karase vytáhl z bryndy. Co to znamená? Najdi vhodnou náhradu tohoto spojení a doplň ji do textu, jak se změní vyznění textu?
- 2 V ukázce se píše: „Hele,“ řekl Vosátka, „vévoda z Malty se vyvyšuje nad pány de Maringottes.“ Jak rozumíš označením vévoda z Malty a páni de Maringottes?
- 3 Co Karase staršího trápí? Co zvažuje?
- 4 Jaká je mu poskytnuta rada? Kdo mu ji dává?
- 5 Najdi v ukázce ustálená slovní spojení a rčení.
- 6 Co znamená věta z úryvku: Blah, kdo pěstoval své vlasti jednu růži, jeden štěp? Jak podle tebe souvisí s ukázkou?
- 7 Jak na tebe působí projev Karasův a jak Burešův?

- 1 vytáhl z bryndy – pomohl v nesnázi
- 2 ouplně – úplně
- 3 fortelná – pořádná
- 4 frajkumšt – volné umění
- 5 fušer – břídil